

**PŘESVĚDČENÍ O RODINNÝCH VZTAZÍCH
 – VYBRANÉ TEORETICKÉ KONCEPCE A NÁSTIN
 JEJICH APLIKACE V PRAXI RODINNÉ TERAPIE**

LEOŠ ZATLOUKAL

Azylový dům pro muže, Olomouc, ČR

**BELIEFS ABOUT FAMILY RELATIONSHIPS – SELECTED
 THEORETICAL CONCEPTIONS AND THE OUTLINE OF THEIR
 APPLICATION IN FAMILY THERAPY PRACTICE**

Abstract: The article deals with differentiation and evaluation of beliefs about family relationships. It is possible to say that these beliefs significantly influence the fact how communication in families will work, what kind of atmosphere will be present in them, how the process of decision-making and conflict solving will take place, as well as many other aspects of family life. The correction of nonfunctional family beliefs can help families to function better. The article also delves into the model of relationship schemes and beliefs about family relations according to A. F. Koerner and M. A. Fitzpatrick, who differentiate four types of families on the basis of these beliefs. Furthermore, attention is directed to the Circumplex Model of Family Systems by D. H. Olson. The final part is focused on classical A. Ellis' criteria of evaluation of rationality and irrationality for purpose of assessing family beliefs.

Key words: family system, beliefs, orientation to dialogue/conformity, cohesion, flexibility, family therapy

Z kognitivní psychologie známe „přesvědčení“ (A. Ellis), „kognitivní schémata“ (A. T. Beck) či „osobní konstrukty“ (G. Kelly) – všechna tato označení lze používat v podstatě jako synonyma (srovnej Možný, Praško, 1999, s. 49). A. T. Beck je definuje jako „relativně stabilní způsob organizace myšlení a hodnocení událostí“ (tamtéž, s. 49). Tato **přesvědčení** představují souhrn základních, často nevyřčených a nereflktovaných předpokladů o tom, jaký jsem já, jaký je svět okolo a co od něj

Přišlo 7.3.2006. L.Z., Řezníčkova 6, 772 00 Olomouc, ČR
 e-mail: leos.zatloukal@centrum.cz

Redakčná rada:

F. Baumgartner, *Spoločenskovedný ústav SAV, Košice*
 J. Dan, *Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno*
 M. Groma, *Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava*
 D. Heller, *Psychologický ústav Akademie věd České republiky, Praha*
 D. Kováč, *Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava*
 T. Kováč, *Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava*
 L. Páleník, *Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava*
 L. Požár, *Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava*
 I. Sobotková, *Filozofická fakulta Palackého univerzity, Olomouc*
 E. Szobiová, *Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava*
 Š. Vendel, *Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov*

ISSN 0555-5574

© Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave, Trnavská cesta 112
 AEP – Academic Electronic Press, spol. s r.o., Bratislava

Vedúci redaktor: PhDr. Vladimír Dočkal, CSc.

Tajomníčka redakcie: PhDr. Luba Medvedová
Redakcia: Katarína Eiselová

Elektronická verzia dostupná cez Internet
 URL://www.elis.sk

mohu očekávat (Dallos, 1991). A. T. Beck i A. Ellis se coby kognitivní psychoterapeuti zaměřili zejména na rozpoznání a vyvrácení problematických variant takových přesvědčení a jejich nahrazení funkčními. Přesvědčení bylo většinou považováno za vlastnost jedince a s jednotlivcem se také pracuje na jeho změně.

V druhé polovině 20. století získával stále větší vliv ve zkoumání rodin a jejich terapii tzv. **systémový přístup**. Ten se pokusil napravit základní chybu psychoanalýzy a dalších individuálně terapeutických systémů tím, že jedince zasadil do jeho interpersonálního kontextu a při práci na terapeutické změně tento interpersonální kontext neustále zohledňoval s vědomím, že změna se vždy dotýká všech účastníků. Velkou inspirací pro tuto změnu paradigmatu v teorii i terapii rodin byla von Bertalanffyho obecná teorie systémů (von Bertalanffy, 1972). Systém je obtížně definovatelný pojem. K. Ludewig (1994, s. 59) podotýká, že jednotnou definici tohoto pojmu se dosud (!) nepodařilo nalézt. Sám L. von Bertalanffy definuje systém jako „komplexy složek v interakci“ (von Bertalanffy, 1972, s. 98). Rozlišuje pak systémy uzavřené a otevřené. Otevřené systémy si vyměňují látky, energii, nebo informace se svým prostředím, uzavřené nikoli (příkladem uzavřeného systému může být chemická reakce v izolované zatavené nádobě). Při zkoumání rodinných systémů se ukázala jako velmi užitečná pomoc další věda – kybernetika. **Kybernetika** se zabývá abstraktními principy uspořádání systémů, tedy spíše tím, jak systémy fungují, než tím, z čeho jsou tvořeny (Heylingen, Joslyn, 2001). Rozlišuje se kybernetika prvního řádu a kybernetika druhého řádu (či kybernetika kybernetiky, příp. metakybernetika). Kybernetika druhého řádu zdůrazňuje aktivní roli pozorovatele při popisu systémů a nutnost odlišovat skutečné vlastnosti systémů od vlastností jejich modelů, s nimiž pozorovatel nutně pracuje a které jsou vždy redukcí skutečnosti (Heylingen, Joslyn, 2001). Z kybernetiky jsou převzaty ústřední pojmy jako sebeřízení, zpětná vazba, stabilita, cirkulární kauzalita apod. (více viz např. Ashby, 1956).

Rodina je z hlediska systémového přístupu vnímána jako **otevřený systém**, který lze podle P. Watzlawicka a spolupracovníků (2000) charakterizovat těmito vlastnostmi:

- Celistvost** – každá část systému je v takovém vztahu k ostatním částem, že změna jedné části vyvolá nutně změnu ve všech ostatních částech a v celém systému. S tím souvisí důležitý **koncept ne-sumativnosti** (Watzlawick et al., 2000, s. 109), což znamená, že systém není jen součtem či shlukem jednotlivých na sobě nezávislých částí, nýbrž novou kvalitou. Systém totiž dosahuje složitosti, které by jednotlivé prvky, chápany odděleně, nikdy dosáhnout nemohly.
- Zpětná vazba** – pojem, který podle N. Wienera (Vyběral, 2000) označuje vyhodnocování skutečného – nikoli očekávaného – chodu systému a vkládání těchto výsledků zpět do systému. Jde o to, že systém reaguje na podněty od svých členů nebo z okolí (Jonesová, 1996), a to dvěma způsoby: 1. **potlačěním** výstupní odchylky, pak se jedná o **negativní zpětnou vazbu**, která působí směrem

k zachování homeostázy (rovnováhy) v systémech, nebo 2. **zesílením** výstupní odchylky, v tom případě jde o **pozitivní zpětnou vazbu**, která vede ke zvětšování odchylky, změnám a nestabilitě v systému. Jak názorně ukazují P. Watzlawick et al. (2000), hodnotit v rodinných systémech negativní zpětnou vazbu jako obecně žádoucí a pozitivní jako nežádoucí není přesné, protože existuje také nežádoucí stabilita i žádoucí změna. Existence zpětnovazebných cyklů v systémech vede k nutnosti nahradit v úvahách o systémech lineární kauzalitu kauzalitou cirkulární (kruhovou).

- Ekvifinalita** – teze, že výsledky (změny v systému) nejsou určeny ani tak počátečními podmínkami, jako povahou procesu a parametry systému. To také znamená, že stejného výsledku může být dosaženo i při různých počátečních podmínkách. A naopak rovněž platí, že může být dosaženo různých výsledků i při stejných počátečních podmínkách (Watzlawick et al., 2000; Jonesová, 1996).

Systémový přístup není ovšem nějakým jednotným proudem v teorii ani v praktické terapii. Můžeme do něj zařadit výrazně hlubinnou psychologií ovlivněné přístupy (Boszormenyi-Nagy, Willi, Ackerman, Sager) stejně jako přístupy vycházející z behavioristických premis (Lieberman, Stuart, ale i Watzlawick, Weakland, Bodin a Fisch) nebo přístupy, které se zaměřují po vzoru kognitivních přístupů na systém rodinných přesvědčení (zejména narativní a systemické přístupy). Poslední zmiňované v současnosti při práci s rodinami dominují. Podrobnější přehled vývoje koncepcí v rodinných a systemických terapiích je možné najít například v pracích A. Carra (2000), A. von Schlippeho a J. Schweitzera (2001) či L. Zatloukala (2005). V rámci systémového přístupu se novým způsobem otevřela i otázka přesvědčení: kromě toho, že každý jednotlivec má nějaký individuální systém přesvědčení, dochází v systémech k vzájemnému ovlivňování a změnám v přesvědčeních jednotlivců a také ke sdílení (většinou implicitních) přesvědčení (Dallos, 1991). Nejde samozřejmě o to, že by v rodinách panoval nějaký naprostý a kontinuální souhlas, ale je **postulována existence určitých základních sdílených přesvědčení**, s nimiž se jednotliví členové rodinného (či jiného) systému více či méně ztotožňují. R. Dallos (1991) dále předpokládá, že: 1. Systémy přesvědčení (či porozumění) jsou sdíleny a vyskytují se v určitých vzorcích analogicky jako je tomu u chování; 2. Systémy přesvědčení se skládají z omezeného počtu sdílených konstruktů či dimenzí porozumění; 3. Členové rodiny mohou používat mnoho různých pojmů se subjektivními významy, které jsou pak těžko pochopitelné pro vnějšího pozorovatele; 4. Členové rodiny také mohou používat množství různých pojmů, které efektivně pokrývají stejný okruh událostí. To znamená, že základ jejich porozumění či systému přesvědčení lze shrnout do několika základních či klíčových konstruktů. R. Dallos (tamtéž) také uvádí **některé prvky, které ovlivňují vznik a změny sdílených systémů přesvědčení**. Jde zejména o rituály a ceremoniály (rituály spojené s určitou významnou životní změnou, například uzavření manželství, apod.), kulturní normy a rolová očekávání

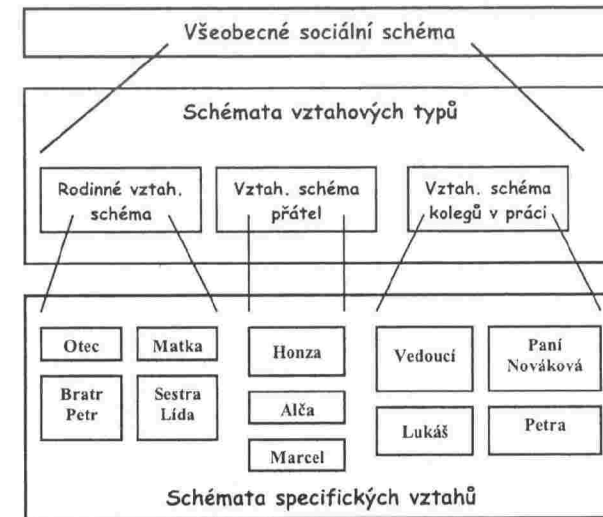
(jedná se zejména o společensky očekávané změny, které jsou signalizovány ceremoniály nebo přechodovými rituály), stresory (vnější i vnitřní) a definice vztahů v rámci komunikace.

V tomto článku představíme tři koncepce přesvědčení o rodinných vztazích, které považujeme za zajímavé po teoretické stránce a dobře použitelné i v praxi rodinné terapie.

PŘESVĚDČENÍ O RODINNÝCH VZTAZÍCH

Ascan F. Koerner z Minnesotské univerzity a Mary Anne Fitzpatricková z Wisconsiné univerzity přišli se zajímavou teorií komunikace v rodině (Koerner, Fitzpatrick, 2002). Na základě mnoha výzkumů, které byly provedeny různými odborníky, a na základě vlastních úvah dospěli k souboru axiomů, kterými se snaží popsat:

- a) **Existenci vztahových schémat.** Můžeme připomenout, že sociální schémata nejsou v sociální psychologii ničím novým či neznámým. Podle N. Hayesové (2004) je schéma kognitivním rámcem, který jsme si vytvořili na základě zkušenosti a používáme ho k řízení našeho konání. Vztahové schéma pak zřejmě odpovídá tomu, co B. Pearce a V. E. Cronen (1980) označují ve svém Modelu hierarchicky uspořádaných významů jako „kontrakty“, tedy jakési nástroje, které lidé mají k definování vzájemných vztahů coby věcí majících dílčí atributy. (Zmínění autoři přicházejí také s velmi zajímavou teorií vzájemného působení mezi kontrakty a dalšími složkami jejich modelu, tedy obsahem, mluvními akty, episodami, životními scénáři a archetypy; této problematice se zde nebudeme podrobněji věnovat.) A. F. Koerner a M. A. Fitzpatricková vycházejí z prací M. W. Baldwin, který rozlišoval a zkoumal tři subschémat vztahového schématu: „self-schema“ (týkající se vlastní osoby, našich vlastních pocitů, cílů, přesvědčení apod.), „other-schema“ (týkající se druhých, jak my vnímáme jejich chování, přesvědčení, očekávání apod.) a „interpersonal scripts“ (týkající se vztahu jako takového, tj. rozpoznávání typických sekvencí chování, které umožňují interpretovat sociální realitu).
- b) **Hierarchie vztahových schémat.** A. F. Koerner a M. A. Fitzpatricková (2002) upozorňují také na nedostatky Baldwinova modelu (příliš široké hranice, směšování „self-schema“ a „interpersonal scripts“ apod.). Proto v návaznosti na G. O. Fletchera popisují tři úrovně vztahových schémat, hierarchicky uspořádané podle obecnosti (viz obr. 1): 1. **všeobecné sociální schéma** (general social schema), které obsahuje nejobecnější znalosti týkající se sociálních vztahů jako takových, 2. **schémata vztahových typů** (relationship type schemas), která jsou specifičtější a týkají se různých druhů vztahů (například rodinných, pracovních, apod.) a znalostí, které jsou pro jednotlivé typy relevantní, a 3. **schémata specifických vztahů**



Obr. 1 Hierarchická organizace sociálních znalostí člověka do tří vztahových schémat

vztahů (relationship specific schemas), která se týkají již zcela konkrétních osob a jsou jedinečná.

- c) **Využívání a zapojování jednotlivých schémat** v komunikaci. Při přijímání sdělení je hlavní zásadou pro interpretaci příchozího sdělení to, že příjemce objevuje v paměti relevantní informace. Začíná od schémat specifických vztahů, pokud se zde relevantní informace nepodaří nalézt, pokračuje se obecnějšími schématy.
- d) **Vliv schémat na komunikaci** skrze ovlivňování automatických (nevědomých) a vědomých kognitivních procesů (např. kódování a dekodování sdělení, hodnocení a úsudky, zapamatování sociálních událostí apod.).
- e) **Tendenci ke stálosti** u obecnějších a snadnější změnu u specifičtějších schémat.

Přesvědčení o rodinných vztazích (family relationships believes) pak A. F. Koerner a M. A. Fitzpatricková umísťují do rodinného vztahového schématu, který na obrázku najdeme mezi schématy vztahových typů. Rodinná přesvědčení hrají podle těchto autorů zásadní roli v životě rodin. Jsou totiž jádrem dvou **rodinných orientací**, které určují, jak spolu členové rodiny komunikují a tím i to, jak spolu vlastně žijí. Tyto orientace autoři nazývají orientací na rozhovor (conversation orientation) a orientací na konformitu (conformity orientation).

Orientace na rozhovor je zmíněnými autory definována jako „stupeň, ve kterém rodiny vytvářejí atmosféru, v níž jsou všichni členové rodiny podporováni v tom, aby se podíleli na všem srozumitelné komunikaci se širokým výběrem témat, o kterých je možno komunikovat.“

V rodinách, které jsou **silně orientovány na rozhovor**, je komunikace mezi členy rodiny častá, volná, spontánní a příliš neomezovaná ohledy na čas strávený komunikováním nebo volbou tématu. Členové takových rodin tráví komunikováním mnoho času a vzájemně sdílí své osobní aktivity, přání a pocity s ostatními. Také akce a činnosti, které taková rodina plánuje a v nichž by se jako celek jakkoli zavazovala, jsou důkladně diskutovány a výsledné rozhodnutí je rozhodnutím celé rodiny. Za touto orientací na rozhovor vězí podle A. F. Koerner a M. A. Fitzpatrickové (2002) přesvědčení, že otevřená a častá komunikace je základem spokojeného a hodnotného rodinného života. S tím se pojí i přesvědčení, že častá komunikace s dětmi má klíčový význam při jejich výchově a socializaci.

U rodin, které jsou **na rozhovor orientovány minimálně**, je naopak komunikování méně časté a je pouze několik témat, která jsou diskutována se všemi členy rodiny. Je zde pochopitelně také menší sdílení individuálních činností, myšlenek a pocitů. Rozhodování, která se týkají rodiny jako celku, nejsou tak důkladně diskutována se všemi členy rodiny, nelze je tudíž chápat jako rozhodnutí společná, ale většinou spíše jako rozhodnutí mocensky prosazená. S minimální orientací na sdílení je spojeno přesvědčení, že otevřené a časté sdílení myšlenek, názorů, hodnot a pocitů není pro fungování rodiny nezbytné. Při výchově dětí a jejich socializaci platí v těchto rodinách přesvědčení o možnosti obejít se bez intenzivní komunikace jen částečně (tamtéž).

Orientace na konformitu ukazuje na míru, v jaké rodina klade důraz na jednotu postojů, hodnot a přesvědčení.

Rodiny, které jsou **silně orientovány na konformitu**, jsou typické takovými interakcemi, které zdůrazňují stejnost postojů, přesvědčení a hodnot. V komunikaci se zaměřují zejména na harmonii, vyhýbání se konfliktům a vzájemnou závislost členů rodiny. V komunikaci mezi rodiči a dětmi je akcentována poslušnost vůči rodičům a jiným dospělým, kteří zase mají za úkol činit rozhodnutí. Přesvědčení, které stojí za touto orientací, označují A. F. Koerner a M. A. Fitzpatricková (2002) jako „tradiční rodinnou strukturu“. Je to přesvědčení, že rodina má držet pospolu a má mít hierarchickou strukturu. Součástí tohoto přesvědčení je také upřednostňování vzájemných vztahů v rodině před vztahy mimo rodinu (přátelé, kolegové apod.) a očekávání, že členové rodiny budou podřizovat své osobní zájmy zájmům rodiny.

Naopak, u rodin, které jsou **na konformitu orientovány minimálně**, je komunikace zaměřena na různost postojů a přesvědčení, respektuje a reflektuje individualitu členů rodiny a jejich nezávislost. Je zdůrazňována rovnost všech členů rodiny a děti jsou často přizývány k rozhodování o různých věcech, které



Obr. 2 Typy rodin podle míry orientace na přizpůsobení a orientace na sdílení

se rodinného života týkají. Přesvědčení, která stojí za touto orientací, by se dala souhrnně označit za nedůvěru k tradiční rodinné struktuře. V těchto rodinách panuje přesvědčení, že rodina má být méně zaměřená na soudržnost členů a má mít volnější hierarchické uspořádání, což ovšem nutně neznamená naprostou demokratizaci rodiny. Nebo přesněji – demokratizace rodiny není totéž co smazání veškeré autority a vedení v rodině (Minuchin, 1974). Vztahy s lidmi vně rodiny jsou považovány za rovnocenné se vztahy mezi členy rodiny. Tyto rodiny upřednostňují zájmy jednotlivce před zájmy rodiny jako celku a spíše podpoří individuální osobní rozvoj jednotlivých členů, i kdyby to mělo vést k určitým rizikům pro strukturu rodiny (Koerner, Fitzpatrick, 2002).

Podle A. F. Koerner a M. A. Fitzpatrickové (2002) se obě zmíněné orientace vzájemně ovlivňují, navrhují tedy pojmout je jako dvě dimenze, na základě kterých možno rozlišit čtyři typy rodin, které se od sebe kvalitativně liší. Zmínění autoři v nám dostupných materiálech tyto typy rodin ani nepojmenovávají ani je graficky neznázorňují, avšak pro přehlednost a srozumitelnost se o to zde pokusíme (obr. 2). Jednotlivé typy (či modely) rodin, které jsme označili jako akceptující, individualistickou, afiliační a autoritativní rodinou můžeme stručně popsat:

Akceptující rodina je rodina s vysokou mírou orientace na rozhovor a nízkou mírou orientace na konformitu. Pojmu akceptace zde rozumíme ve smyslu přijímání druhého v jeho jedinečnosti a odlišnosti (Rogers, 1998). Akceptující rodina je tedy otevřená pro vzájemnou komunikaci, členové rádi a intenzivně komunikují a dělají se

o své pocity a myšlenky a zároveň respektují odlišnost druhých a vyžadují respekt pro svou vlastní individualitu. Vysoká míra komunikace zajišťuje nejen prostou toleranci, ale ve velké míře i vzájemné porozumění a pochopení. Komunikace má především podobu dialogu. Rodinné přesvědčení, které tento typ rodin sdílí, by se dalo vyjádřit výrokem: „Hlavně, když se všichni máme rádi a respektujeme se.“

Individualistická rodina se orientuje v malé míře jak na rozhovor, tak i na konformitu. V extrémním případě se jedná o skupinku individualistů, kteří spolu komunikují velmi omezeně, a kde každý má takřka svůj „svůj život“ (koníčky, přátele, místnosti apod.). Komunikace je zde především (ale ne výlučně) účelová – např. prosazování či zajišťování činností, které jsou v zájmu více jednotlivců, přičemž ale každý figuruje „za sebe“. Rozdíly a individuální potřeby jsou tolerovány, aniž by byly nějak hlouběji diskutovány a chápány ostatními. Výstižným vyjádřením přesvědčení, které je podkladem této orientace, je známé vyznání Fredericka S. Perlse (1996): „Já dělám svoje a ty dělej taky svoje. Nejsem na světě proto, abych žil podle tvých očekávání, a ty nejsi na světě proto, abys žil podle mých. Ty jsi ty a já jsem já, a jestliže náhodou najdeme jeden druhého, je to krásné. Jestliže ne, nedá se s tím nic dělat.“

Afiliční rodina se vyznačuje vysokou mírou orientace jak na rozhovor, tak i na konformitu. To znamená, že kromě časté a spontánní komunikace a intenzivního sdílení pocitů, přesvědčení a názorů mezi členy rodin je v centru pozornosti i jednota (soudržnost) rodiny a její vymezení vůči okolnímu světu, upevňování společných hodnot a postojů členů rodiny a snaha vyhnout se pokud možno konfliktům. Samotné slovo afiliace vyjadřuje potřebu člověka navazovat pozitivní vztahy s jinými lidmi (Výrost, Slaměnk, 1997). Této potřebě sblížení pak v příslušných rodinách odpovídá jak četnost interakcí, tak i snaha nacházet a budovat společnou bázi (konformita) a často i obava z konfliktů. Komunikace bude orientována především na vzájemné vztahy, na potvrzování společných hodnot a postojů a na budování vědomí sounáležitosti. Přesvědčení, které je jádrem této orientace, by se dalo shrnout biblickým výrokem z knihy Genesis, že „není dobře pro člověka, aby byl sám“.

Autoritativní rodina má při nízké orientaci na rozhovor členů vysokou orientaci na konformitu. Vzhledem k tomu, že zde není akcentována otevřená komunikace a vzájemné sdělování pocitů a názorů, působí zde silný mocenský tlak těch, kteří mají autoritu (tj. obou nebo jednoho z rodičů) na všechny členy rodiny ke konformitě (přízpusobení se). V centru pozornosti nestojí lidé, ale úkoly či cíle. Komunikace bude u tohoto typu rodiny spíše skromná, orientována především na sdělování příkazů, budování norem soužití a prosazování autority. V extrémním případě může být krédem takové rodiny Machiavelliho výrok o účelu, který světí prostředky.

Při čtení předchozích řádků jsme možná automaticky provedli jakési „hrubé hodnocení“ – některé typy rodin se nám zamlouvaly, jiné nám možná přišly podivné nebo rovnou dysfunkční. Samo označení rodiny za „autoritativní“ či „individualistickou“

může mít v určitém kontextu přímo negativní konotaci. Náš příznivý či nepříznivý dojem však nelze brát jako objektivní hodnotící kritérium. Jak tedy zjistit, jestli je lepší afiliční, individualistický, akceptující nebo autoritativní model? Nebo jsou všechny srovnatelné? Při pokusu odpovědět na tyto a podobné otázky vyvstávají **dva problémy hodnocení:**

1. Oblast hodnot a přesvědčení pozorovatele: to, kterému modelu dáme přednost a který naopak odsoudíme jako „patologický“ nebo alespoň „rizikový“, bude do značné míry záviset na tom, co sami považujeme za důležité, čemu sami dáváme přednost, na naší životní filosofii, na našich vlastních přesvědčeních nebo na tom, s čím sami zápolíme. Někteří budou kupříkladu klást větší důraz na individualitu členů rodiny, jiní na jednotu členů – a obojí jsou to bezpochyby velké hodnoty. Protože, alespoň v některých jednotlivostech, bude každý pozorovatel přistupovat s poněkud jinou hierarchií hodnot, budou se i jejich pojetí „správného“ či funkčního modelu lišit (funkčnost se přece posuzuje vzhledem k cílům, které mají být dosaženy, nebo normám, které mají být naplněny).

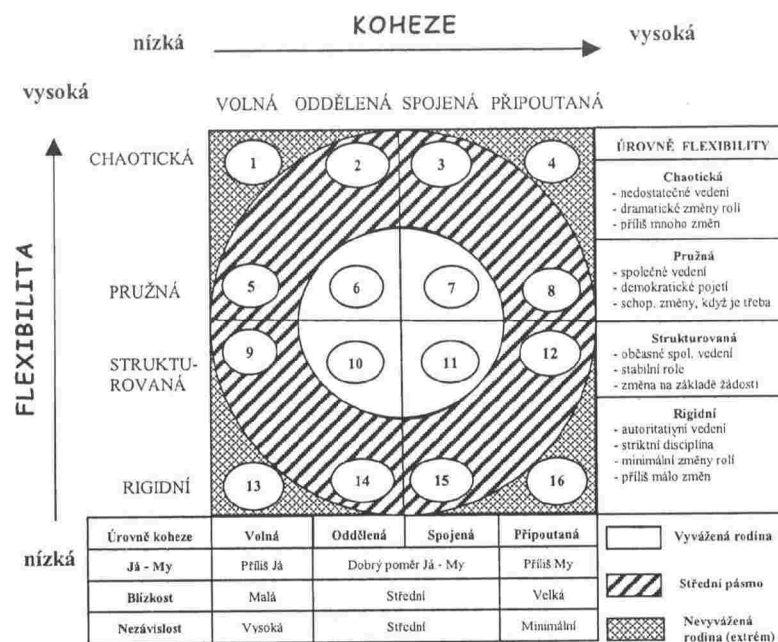
2. Skutečnost není černobílá: každý zmíněný typ rodiny má své kladné stránky i úskalí a potenciální zdroje problémů. Silnou stránkou akceptující rodiny je přijetí a schopnost komunikovat, problémy mohou nastat v situacích, kdy je třeba jednat rychle nebo kdy je třeba dostát určitým povinnostem a nárokům. Akceptující rodina tedy musí najít mechanismy jak efektivně zorganizovat některé společné aktivity a v odůvodněných případech v rámci společného zájmu překonat i odpor některého člena se na úkolu podílet. Individualistická rodina chrání nezávislost a rozvoj jednotlivců před „obětováním se“ rodině, které často bývá jen příhodnou výmluvou před tím, aby člověk dostal odpovědnosti vůči sobě a péči o rozvoj sebe sama. Představa, že izolace nebo únik před druhými je něco, co člověka rozvíjí, je však šalebná – učinit si potřebný „prostor“ není to samé, co vyvázání se ze vztahů s druhými nebo dokonce lhotejnost. To je možným úskalím individualistických rodin. U afiličních rodin oceňujeme vzájemné porozumění, otevřenost i jednotu, jistým rizikem je ale možnost jakési „stylizace“ (přetvářky) členů nebo přímo výskyt někdy těžko rozlišitelné „pseudovzájemnosti“, kterou L. Wynne (podle Simona a Stierlina, 1995, s. 147) definuje jako „vztahové ticho, v jehož rámci se projevují nebo jsou vnímány pouze harmonizující, něžné pocity“. „Vztahové ticho“ zde však naprosto neznamená nepřítomnost komunikace jako takové. Naopak, členové pseudovzájemné rodiny spolu často a vydatně komunikují. Vztahové ticho znamená, že určitá sdělení jsou ve pseudovzájemném vztahu odfiltrována, že existuje jakési „bílé místo“ či přímo „tabu“ v rodinné komunikaci. A nakonec autoritativní rodiny sice dosahují efektivní koordinace společné činnosti (což je velké plus), ale často za cenu vzájemného odcizení z nedostatku komunikace, odporu (protože neproběhlo dostatečné vyjednávání a členové rodiny se nemusí se stanovenými cíly ztotožňovat), či dokonce za cenu tvrdých bojů o moc.

Hodnocení a zjišťování přesvědčení o rodinných vztazích podle pojetí A. F. Koenera a M. A. Fitzpatrickové (2002) může být velice heuristicky užitečné a v rodinné terapii dobře využitelné. Rodiny (případně rodinní terapeuti a poradci, kteří s rodinami pracují) si při práci s rodinnými orientacemi mohou zhruba uvědomit, kde se rodina nachází a jaká přesvědčení za tím vězí. Téma rodinných orientací může dobře posloužit jako jakýsi rámec rozhovoru. Po (nebo i při) názorném zobrazení rodinné struktury (v genogramu, pomocí figurek, náčrtků apod.) lze klást otázky po přesvědčích a jejich vlivu na život v rodině („V čem vám to pomáhá, že vám nikdo ‚nekecá do života‘?“ ... „Stává se, že byste někdy byla ráda, kdyby vám někdo v tu chvíli do života ‚kecal‘?“) nebo se na totéž ptát cirkulárně („Jak si myslíte, že vaše dcera zvládá to ‚věčné komandování‘ od táty, o kterém jste mluvila?“). Už samo kladení otázek má nebo má mít terapeutický účinek (Tomm, 1987; Berg, 1992). Model uvedený na obrázku 2 může terapeutovi sloužit k jakési orientaci a k otevření témat, která mohou mít důležitý terapeutický přínos, a která by mohla zůstat opomenuta.

VYVÁŽENÉ A EXTRÉMNI RODINY – OLSONŮV CIRKUMPLEXNÍ MODEL

Další vhodnou pomůckou k podrobnějšímu hodnocení rodinných přesvědčení, která zohledňuje i přizpůsobení se situaci a vyvarování se extrémům, může být známý D. H. Olsonův (1990) *Cirkumplexní model rodinných systémů*. Tento model obsahuje tři dimenze: Jednu dimenzi nazývá D. H. Olson **přizpůsobením** (adaptability), druhou **soudržností** (cohesion) a třetí je **komunikace**. První dvě zmíněné dimenze jsou velmi podobné těm, které známe z obrázku 2 (třetí dimenze je pomocná, umožňuje pohyb mezi dimenzemi přizpůsobení a soudržnosti). V pozdějších textech (Olson, 1999; Olson, Gorall, 2003) se místo přizpůsobení (adaptability) uvádí pružnost (flexibility), což lze chápat v podstatě jako synonymum. Cirkumplexní model vidíme na obrázku 3.

Na obrázku jsou rozlišeny a popsány čtyři stupně koheze a čtyři stupně flexibility a tomu odpovídajících **šestnáct typů rodin** (viz čísla v obrázku): 1. chaoticky volná (chaotically disengaged), 2. chaoticky oddělená (chaotically separated), 3. chaoticky spojená (chaotically connected), 4. chaoticky připoutaná či „propletená“ (chaotically enmeshed), 5. pružně volná (flexibly disengaged), 6. pružně oddělená (flexibly separated), 7. pružně spojená (flexibly connected), 8. pružně připoutaná (flexibly enmeshed), 9. strukturovaně volná (structurally disengaged), 10. strukturovaně oddělená (structurally separated), 11. strukturovaně spojená (structurally connected), 12. strukturovaně připoutaná (structurally enmeshed), 13. rigidně volná (rigidly disengaged), 14. rigidně oddělená (rigidly separated), 15. rigidně spojená (rigidly connected) a konečně 16. rigidně připoutaná (rigidly enmeshed). Kromě jednotlivých



Obr. 3 Cirkumplexní model rodinných systémů

typů rodin, jejichž charakteristiku lze z obrázku snadno získat spojením charakteristik odpovídajícího stupně flexibility a koheze, jsou významné i tři oblasti odlišné různou výplní: vyvážená oblast, střední pásmo a nevyvážená (extrémní) oblast.

V modelu na obrázku 3 se dimenze komunikace nevynáší. Později D. H. Olson svůj model přepracoval do trojrozměrné podoby a počet typů rodin rozšířil na 25. Poslední verzi cirkumplexního modelu nazývá párovou a rodinnou mapou (couple and family map) (Olson, Gorall, 2003; Sobotková, 2001).

D. H. Olson (1993; 1999; Olson, Gorall, 2003) věnuje velkou pozornost **problematice vyváženosti a nevyváženosti (extrémnosti)**. Tvrdí, že rodiny charakteristické kohezí a flexibilitou ve střední (vyvážené) oblasti mají větší pravděpodobnost, že budou funkční. Naopak extrémní koheze či flexibilita v obou směrech bude velmi pravděpodobně zdrojem problémů. Vyvážená koheze (soudržnost) je charakteristická nezávislostí a zároveň spojením s rodinou, vyvážená flexibilita (pružnost) určitou mírou stability systému (včetně řízení, rolí apod.) a zároveň schopností změny,

když je to třeba. Potřebu vyváženosti v těchto dimenzích potvrzuje i klinická praxe (Minuchin, 1974; Walsh, 1993). Svá tvrzení o lepším fungování vyvážených rodin autor testoval coby hypotézy v sérii výzkumů (Olson, 1999; Olson, Gorall, 2003) a uvádí, že tyto hypotézy se skutečně potvrdily. Olsonův model měl a má ovšem i své kritiky, některé Olsonovy závěry (zejména tzv. křivková hypotéza o flexibilitě byly výzkumně zpochybněny a D. H. Olson je musel revidovat (srovnej Sobotková, 2001). U kritiky Olsonova modelu se chvíli zastavíme.

Ačkoli se uvádí (N. Cluff, podle Sobotkové, 2001), že křivková hypotéza o **flexibilitě** byla odmítnuta (tedy že extrémně vysoká flexibilita nepůsobí dysfunkčně, ale naopak, čím větší flexibilita, tím z hlediska fungování rodiny lépe), je třeba rozlišovat, co je flexibilitou míněno. Pokud D. H. Olson nazývá rodiny s extrémní mírou flexibility chaotické, znamená to, že má zjevně na mysli přílišnou proměnlivost (pružnost) v rámci „změn prvního řádu“ (chaotické změny uvnitř rodiny) a nikoli schopnost rodiny jako celku přizpůsobovat se okolnostem jako je například onemocnění člena rodiny, přání člena rodiny nebo společenské změny (taková schopnost přizpůsobení je hodnocena pozitivně i Olsonem). Při takovémto chápání ovšem křivková hypotéza platí. Dodejme jen, že ani nadměrná přizpůsobivost okolním vlivům nemusí být příliš funkční (ačkoli např. W. R. Beavers, podle Walshové, 1993, ve svém modelu prosazuje lineární závislost). Vysoká míra rozvodovosti ve společnosti, násilí, triviální telenovely, banalizace nebo naopak dramtizace nevěr, přílišný důraz na sexuální výkonnost a atraktivitu (který může vést například k sexuálními dysfunkcím nebo poruchám příjmu potravy), bezohledný individualismus, honba za majetkem a tzv. konzumní způsob života – to jsou jen některé vlivy a trendy, které se projevují v průmyslových společnostech, a kterým není příliš radno se přizpůsobovat.

Podobně **u koheze** se o neplatnosti křivkové hypotézy vedou spory a zpochybňuje se ideál necextrémnosti. I. Sobotková (2001, s. 106) v této souvislosti uvádí, že ani v jejím výzkumu pěstounských rodin se nepotvrdilo, že by extrémní hodnoty koheze znamenaly nefunkčnost rodin. Sama ovšem hned dodává, že výsledky jejího výzkumu v tomto případě nelze absolutizovat, protože specifikem pěstounských rodin je skutečnost, že jsou uměle vytvořené a „nedostatek pokrevních vazeb bývá kompenzován více či méně vědomou snahou o posílení soudržnosti rodiny“ (to je zřejmě důvodem extrémních hodnot koheze u jinak funkčních rodin). Také větší rozmanitost členů rodiny (děti s velmi odlišnou historií, vrozenými vlastnostmi apod.) zřejmě působí potřebu větší pružnosti (flexibility) v reakci na různé situace. Podle Říčana (1990) se dysfunkčnost extrémně vysoké koheze potvrzuje (či vyvrací) velmi těžko, přesto zmiňuje jiný výzkum, provedený v našem prostředí, který tuto hypotézu potvrzuje alespoň zčásti.

Někteří autoři (např. J. Green, podle Sobotkové, 2001), uvádějí že spokojené rodiny mají často extrémně vysoké skóre koheze. To lze pochopit, protože spokojenost rodiny je značně subjektivní záležitost – koneckonců i pseudovzájemná rodina může

být subjektivně vysoce spokojená nebo může subjektivní spokojenost alespoň vehementně deklarovat. To ale ještě automaticky neznamená, že je funkční. Funkčnost rodiny je procesní kritérium, které ukazuje, jak rodinný systém díky své organizaci (vzorcům) dosahuje či nedosahuje svých cílů (Walsh, 1993). Je to kritérium značně individuální a těžko měřitelné. F. Walshová (1993) upozorňuje, že je vhodnější a méně stigmatizující mluvit o funkčních a disfunkčních vzorcích (patterns) či procesech, nežli o funkčních/dysfunkčních rodinách. Při posuzování funkčnosti procesů a komunikačních vzorců v rodinách je důležité zohlednit dvě oblasti: 1. k čemu (cíl – zde je třeba se ptát na cíle a přesvědčení jednotlivých členů rodiny i na sdílené cíle) a 2. pro koho (co funguje na jedné úrovni, např. pro určitý subsystém, nemusí fungovat pro jiný subsystém). Kromě toho je při hodnocení funkčnosti třeba zohlednit i vnější zdroje a podmínky a vliv jiných systémů včetně kulturních a politických. Z jistého úhlu pohledu lze říci, že jakýkoli vzorec má v rodině nějakou funkci – dokonce i symptomatické chování lze chápat jako něco, co má svou funkci, jako jakýsi problematický pokus o zajištění fungování rodiny (von Schlippe, Schweitzer, 2001). To ovšem znamená, že rozlišování funkčnosti/dysfunkčnosti vzorců rodiny je velmi individualizované, jemné a náročné.

Pro nás je nyní zásadní skutečnost, že cirkumplexní model jasně – a podle mého soudu správně – rozlišuje v rámci jednotlivých rodinných přesvědčení a orientací jejich vyváženou a extrémní podobu, kterou považuje za rizikovou. Jasným doporučením plynoucím z cirkumplexního modelu je staré známé Aristotelovo pravidlo zlaté střední cesty.

Můžeme shrnout, že Olsonův Cirkumplexní model manželských a rodinných systémů nám umožňuje podrobnější a přesnější hodnocení rodinných přesvědčení, než tomu bylo u velmi hrubého modelu předchozího. D. H. Olson vypracoval i dotazníky pro rodiny (FACES, FACES II, FACES III), které pomohou přiřadit rodiny k určitému typu. Přiřazení rodiny, její zaznačení do schématu a další práce se schématem je velmi jednoduchá a názorná. Je tak možné sledovat, zda je rodina vyvážená nebo se ocitá v nebezpečném extrému a zda a jakými změnami prochází rodina v čase. Tak můžeme zjišťovat schopnost adaptace rodinného systému na situace vyvolávající změnu (dospívání dětí, nemoc apod.) a sledovat změny rodinného systému i v závislosti na vývojových změnách (příklady viz Olson, 1993 a Olson, Gorall, 2003). V tomto směru lze polemizovat s názorem (Simon, Stierlin, 1995), že cirkumplexní model nepostihuje všechny aspekty rodinného a individuálního vývoje. Všechny změny lze snadno zaznamenávat do schématu (Olson, Gorall, 2003, s. 528). To poskytuje dobrou možnost se v diskusi v rámci terapie zaměřit nejen na to, kde se rodina nachází teď (což je bezesporu nejdůležitější), ale i poskytnout členům rodiny náhled na to, jakým způsobem se s různými situacemi ve svém soužití vyrovnávala.

Tyto zkušenosti lze pak zpětně zhodnotit či „převyprávět“ a vytvořit prostor pro „dělání něčeho jiného“ (Berg, 1992). Je známou skutečností, že problém je často

udržován tím, že je sveřepě opakováno to, co příliš nefunguje nebo přináší efekt za obrovských obětí některých členů rodiny (Walsh, 1993). F. Knobloch a J. Knoblochová (1999) to výstižně popisují jako „sebepodrávající chování“, které se samozřejmě stává součástí rodinného komunikačního vzorce a každým opakováním se upevňuje. Vytvořit prostor pro „dělání něčeho jiného“ je velmi mocný terapeutický nástroj, navíc s velmi brzkým pocitem zlepšení u klientů, což je důležitý faktor pro úspěšnost jakékoliv terapie (Miller et al., 2005). Lze také částečně předvídat další vývoj: nalézá-li se rodina na hranici střední a extrémní koheze, je velmi důležité, jestli se přesunuje z pole extrémní koheze (která mohla vzniknout např. onemocněním člena rodiny) ke středu (situace se stabilizuje) nebo naopak opouští střední pásmo směrem k extrému. Způsob práce s cirkumplexním modelem bude velmi podobný jako u předchozího modelu, cirkumplexní model je z hlediska znázornění velmi elegantní a srozumitelný.

RACIONÁLNÍ A IRACIONÁLNÍ RODINNÁ PŘESVĚDČENÍ

Albert Ellis, zmíněný v úvodu tohoto příspěvku, se intenzivně zabývá zkoumáním racionálních a iracionálních přesvědčení jednotlivců. Jeho jednoduchá metoda rozlišování těchto přesvědčení, kterou používal zejména v individuální terapii, se přímo nabízí i pro hodnocení systému rodinných přesvědčení. A. Ellis zpočátku sestavoval seznamy iracionálních přesvědčení, s nimiž se ve své klinické praxi setkal (např. Ellis, 2001, s. 46), později však od takových pokusů upustil, protože zjistil, že **to, co činí nějaké přesvědčení racionálním nebo iracionálním, není jeho obsah, ale forma.** Iracionální přesvědčení jsou totiž podle A. Ellise (viz Možný, 2001) charakteristická rigidností, extrémností, nelogičností, neskutečností (nejsou v kontaktu s realitou) a neúčinností (nepřispívají k dosahování cílů). U racionálních je tomu přesně naopak, tj. jsou flexibilní, přiměřená (neextrémní), logická, ve shodě se skutečností a účinná (Možný, tamtéž). Všechny zmíněné aspekty tvoří ovšem ve skutečnosti jeden celek a částečně se mohou překrývat.

Aplikujeme-li Ellisovo členění iracionálních a racionálních přesvědčení na náš případ přesvědčení o rodinných vztazích, zjistíme, že tato **přesvědčení budou iracionální** v případech, že jsou:

- Rigidní** – to znamená, že rodina tvrději setrvává jen v jedné orientaci, není schopna reagovat podle situace (například rodiče, kteří nezmění způsob komunikace s dospívajícími dětmi).
- Extrémní**, která se podle A. Ellise (2001, s. 44) často projevují tzv. dogmatickými požadavky („musím“ nebo „nesmím“), dále znevažováním („je to strašné, hrozné, děsné“), nízkou frustrační tolerancí („to nezvládnou, nesnesu, nevydržím“) a často se objevuje zevšeobecňující „vždy/nikdy“. Výborným příkladem takové rodiny jsou Joe a Mary ve známé knize V. Satirové (1967).

- Nelogická.** Nelogičnost (či naopak logičnost) nějakého přesvědčení si může každý velice snadno ověřit v disputaci (to je technika, kterou A. Ellis v terapii s oblibou používá a učí také klienty samotné disputovat se svými iracionálními přesvědčeními). Výsledkem poctivé disputace bývá většinou umírněná a racionální stanovisko, nikoli jednovětná a zjednodušující proklamace. Verbalizovaná racionální přesvědčení většinou bývají vícevětná (zahrnují různé podmínky omezující platnost tvrzení) a obsahují existenční a nikoli všeobecný kvantifikátor (např. všeobecný kvantifikátor „nikdy“ se mění na „někdy“).
- Neskutečná**, což znamená, že dané přesvědčení je odtržené od reality. Je třeba vést klienty k tomu, aby si svá přesvědčení ověřovali coby hypotézy ve skutečném životě. V tomto směru je velmi užitečná technika hypotetizování známá v systematické terapii – nabízení různých hypotéz účinně zpochybňuje rigidní stanoviska, která bývají pokládána za „objektivně pravdivá“ (Jonesová, 1996).
- Neúčinná.** Dané přesvědčení nijak nepomáhá dosažení cílů nebo dokonce ve skutečnosti dosažení cílů komplikuje či znemožňuje. Tím činí procesy v rodinných systémech dysfunkčními.

V Ellisově hodnocení racionálnosti/iracionálnosti přesvědčení najdeme mnoho společných prvků s Olsonovým modelem rodinných systémů (např. Olsonova vyváženost a Ellisova neextrémnost, Olsonova i Ellisova rigidnost apod.), přesto je v něm několik nových prvků, jejichž aplikace na rodinný systém se jeví jako přijatelná. Možná by tak přibýlo několik dalších rozlišovacích kritérií, která by se týkala například míry souhlasu (ztotožnění) jednotlivých členů rodiny s přesvědčením o rodinných vztazích. Jistý pokus o rozpracování koncepce iracionálních přesvědčení pro párovou terapii lze nalézt v práci A. Ellise a C. Mac Larenové (2005) nebo podrobněji v knize A. Ellise et al. (1989). Práce s přesvědčeními může probíhat obdobně jako u předchozích modelů, kromě toho lze využít velkého množství technik a postupů (přehledný popis základních technik hodnocení přesvědčení o rodinných vztazích i kognitivně-behaviorálních terapeutických intervencí podávají N. Epstein et al., 1988). Existují i propracovaná grafická schémata s dysfunkčními přesvědčeními, která používají kognitivně-behaviorální terapeuti a která se dají snadno přepracovat do podoby vhodné pro práci s rodinným systémem (srovnej Možný, Praško, 1999; Ellis, Mac Laren, 2005; Ellis, 2001; Ellis et al., 1989). Jistou otázkou však zůstává **možná normativnost** takového přístupu při práci s přesvědčeními. Má to být terapeut, který klientovi oklikou (přes disputaci) diktuje, co je správné a přijatelné? Nesmíme zapomínat, že v terapeutickém vztahu vždy existuje určitá nerovnováha moci (terapeut je v roli experta) a terapeut je také většinou mnohem schopnější argumentovat. Proto je nutné neustále reflektovat terapeutický proces a důsledně vycházet z vnitřního světa klienta a jeho potřeb (tzv. připojit se) a vyhnout se objektivizaci terapeutových postřehů (raději hypotetizováním nebo vhodným kladením otázek nabídnout jiné alternativní pohledy než se snažit přesvědčit klienty, že se „objektivně“ mylí).

ZÁVĚR

Přesvědčení o rodinných vztazích hrají velmi důležitou roli při utváření a vývoji vztahů v rodinách. Výzkum vztahových schémat (Koerner, Fitzpatricková, 2002), výzkumy vyvážených a nevyvážených rodin (Olson, 1993, 1999) jsou jen příklady vybrané z množství literatury na toto téma a jsou dokladem toho, že se tato oblast intenzivně zkoumá. Otázka po tom, zda a jak lze taková přesvědčení hodnotit, je složitější. Naznačili jsme v předchozím textu několik možností. Přesto za nejdůležitější a nejpřínosnější považujeme nikoli hodnocení (a už vůbec ne „značkování“ rodin), ale vlastní využití práce s přesvědčeními o rodinných vztazích v terapii – ať už pro získávání podrobnějších informací nebo přímo při práci na terapeutické změně rodinného systému. Práci s přesvědčeními o rodinných vztazích bychom zřejmě našli snad ve všech přístupech v rámci rodinné terapie pod různými pojmy a v rámci různých technik. Jako příklad lze uvést strategické intervence u J. Haleyho (1963) či původního milánského týmu (viz Carr, 2000), kde aktivní zásahy do rodinných vzorců chování a rodinných rituálů působí i změnu přesvědčení či konfúzní techniky otfásají rigidností přesvědčení, Minuchinovu (1974) práci se strukturou rodinného systému (tedy upravování hranic a koalic, což se přímo dotýká přesvědčení o rodinných vztazích), De Shazerovo (1988, 1989) vytváření řešení (tedy kombinace odvedení pozornosti od nefungujícího s vytvářením možnosti pro pozitivní změnu), posilování kongruence jednotlivců u Satirové (1967, 1994) (to zahrnuje i změnu ústředních přesvědčení), dekonstrukci významu v příbězích (narrativní terapie, např. McLeod, 1997; Dallos, 1997), nabízení řešení a práce s předsudky u Cecchina (Cecchin, Lane, Ray, 2005), práci s „neviditelnými loajalitami“ u Boszormenyi-Nagyho (viz Carr, 2000) apod. Ve všech těchto přístupech však lze, samozřejmě různým způsobem, využít i v článku prezentované modely a postupy.

LITERATURA

- ASHBY, W. R. 1956. An introduction to cybernetics. London : Chapman and Hall.
 BERG, I. K. 1992. Posílení rodiny. Praha : ISZ.
 CARR, A. 2000. Family therapy: concepts, process and practice. Chichester : Wiley.
 CECCHIN, G. – LANE, G. – RAY, W. A. 2005. Kybernetika předsudků v psychotherapeutické praxi. In: Studijní materiály Umění terapie 05b. Praha : Institut pro systemickou zkušenost.
 DALLOS, R. 1991. Family belief systems, therapy and change. Buckingham : Open University Press.
 DALLOS, R. 1997. Interacting stories: Narratives, family beliefs, and therapy. London : Karnac.
 De SHAZER, S. 1988. Clues: Investigating solutions in brief therapy. New York : Norton.
 De SHAZER, S. 1989. Klíče k řešení v krátké terapii. Trenčín; Galanta.
 ELLIS, A. 2001. Člověče, neboj se (Jak ovládnout úzkost dřív, než ovládne nás). Praha : NLN.
 ELLIS, A. et al. 1989. Rational-emotive couples therapy. New York : Pergamon.

- ELLIS, A. – Mac LAREN, C. 2005. Racionálně emoční behaviorální terapie. Praha : Portál.
 EPSTEIN, N. – SCHLESINGER, S. E. – DRYDEN, W. 1988. Concepts and methods of cognitive-behavioral family treatment. In: EPSTEIN, N. – SCHLESINGER, S. E. – DRYDEN, W.: Cognitive-behavioral therapy with families. New York : Brunner/Mazel, p. 5-48.
 HALEY, J. 1963. Strategies of psychotherapy. New York : Grune & Stratton.
 HAYES, N. 2004. Foundations of psychology (an introduction text). 2nd ed. Surrey : Thomas Nelson.
 HEYLINGEN, F. – JOSLYN, C. 2001. Kybernetika a kybernetika druhého řádu. Dostupné na: <http://www.systemic.cz/document/cybernetics.pdf>; 27. 2. 2005.
 JONESOVÁ, E. 1996. Terapie rodinných systémů. Hradec Králové : Konfrontace.
 KNOBLOCH, F. – KNOBLOCHOVÁ, J. 1999. Integrovaná psychoterapie v akci. Praha : Grada.
 KOERNER, A. F. – FITZPATRICK, M. A. 2002. Toward a theory of family communication. Communication theory, vol. 12, p. 70-91.
 LUDEWIG, K. 1994. Systemická terapie. Praha : Pallata.
 Mc LEOD, J. 1997. Narrative and psychotherapy. London : Sage publications.
 MILLER, S. D. – MEE-LEE, D. – PLUM, B. – HUBBLE, M. A. 2005. Making treatment count: Client-directed, outcome-informed clinical work with problem drinkers. Psychotherapy in Australia, vol. 11, p. 42-56.
 MINUCHIN, S. 1974. Families and family therapy. Cambridge : Harvard University Press.
 MOŽNÝ, P. 2001. Racionálně emoční behaviorální terapie Alberta Ellise. Psychiatrie, roč. 9, Supplementum 4, s. 56-58.
 MOŽNÝ, P. – PRAŠKO, J. 1999. Kognitivně-behaviorální terapie. Praha : Triton.
 OLSON, D. H. 1990. The triple threat of bridging research, theory and practice. In: KASLOW, F. W. (Ed.): Voices in family psychology I. Newbury Park : Sage, p. 361-375.
 OLSON, D. H. 1993. Circumplex model of marital and family systems: Assessing family functioning. In: WALSH, F. (Ed.) Normal family processes. 2nd ed. New York : Guilford, p. 104-137.
 OLSON, D. H. 1999. Circumplex model of marital and family systems. Journal of Family Therapy (special edition "Empirical Approaches to Family Assessment"). Dostupné na: <http://www.buildingrelationships.com/pdf/circumplex.pdf>; 4. 8. 2004.
 OLSON, D. H. – GORALL, D. M. 2003. Circumplex model of marital and family systems. In: WALSH, F. (Ed.): Normal family processes. 3rd. New York : Guilford.
 PEARCE, B. – CRONEN, V. E. 1980. Communication, action, and meaning. New York : Praeger.
 PERLS, F. S. 1996. Gestalt terapie doslova. Olomouc : Votobia.
 ROGERS, C. R. 1998. Způsob bytí. Praha : Portál.
 ŘÍČAN, P. 1990. Olsonovy dimenze rodinného systému a dotazníky FACES. Čsl. Psychologie, roč. 34, s. 294-298.
 SATIR, V. 1967. Conjoint family therapy (revised edition). 2nd ed. Palo Alto : Science and behavior books.
 SATIROVÁ, V. 1994. Kniha o rodině. Praha : Práh, Svan a Knižní klub.
 SIMON, F. – STIERLIN, H. 1995. Slovník rodinné terapie. Hradec Králové : Konfrontace.
 SOBOTKOVÁ, I. 2001. Psychologie rodiny. Praha : Portál.
 TOMM, K. 1987. Interventive interviewing: Part I. Strategizing as a fourth guideline for the therapist. Family process, vol. 26, p. 3-13.
 Von BERTALANFFY, L. 1972. Člověk – robot a myšlení. Praha : Svoboda.
 Von SCHLIPPE, A. – SCHWEITZER, J. 2001. Systemická terapie a poradenství. Brno : Cesta.
 VYBÍRAL, Z. 2000. Psychologie lidské komunikace. Praha : Portál.

- VÝROST, J. – SLAMĚNÍK, I. 1997. Sociální psychologie. Praha : ISV.
 WALSH, F. 1993. Conceptualization of normal family processes. In: WALSH, F. (Ed.) Normal family processes. 2nd ed. New York : Guildford, p. 3-69.
 WATZLAWICK, P. – BAVELASOVÁ, J. B. – JACKSON, D. D. 2000. Pragmatika lidské komunikace. Hradec Králové : Konfrontace.
 ZATLOUKAL, L. 2005. Komunikace v rodinách (Příspěvek ke zkoumání komunikačních vzorců v rodinách). Diplomová práce. Ostrava : Fil. fak. OU.

Souhrn: Článek se zabývá rozlišováním a hodnocením přesvědčení o rodinných vztazích. Lze říci, že tato přesvědčení výrazným způsobem ovlivňují to, jak bude v rodinách probíhat komunikace, jaká v nich bude atmosféra, jak bude probíhat proces rozhodování a řešení konfliktů i mnoho dalších aspektů rodinného života. Náprava nefunkčních rodinných přesvědčení může pomoci k lepšímu fungování rodiny. V článku je věnována pozornost modelu vztahových schémat a přesvědčení o rodinných vztazích podle A. F. Koerner a M. A. Fitzpatrickové, kteří podle těchto přesvědčení rozlišují čtyři typy rodiny. Dále je věnována pozornost Cirkumplexnímu modelu rodinných systémů D. H. Olsona. V závěrečné části jsou použita klasická A. Ellisova kritéria hodnocení racionality a iracionality pro hodnocení rodinných přesvědčení.

Klíčová slova: rodinný systém, přesvědčení, orientace na rozhovor/konformita, koheze, flexibilita, rodinná terapie

Mgr. Leoš ZATLOUKAL vystudoval sociální práci s poradenským zaměřením na Univerzitě Palackého v Olomouci a na Ostravské univerzitě v Ostravě. Je sociálním pracovníkem / terapeutem v Azylovém domě pro muže v Olomouci. Věnuje se terapeutické práci s rodinami a s lidmi bez domova a také výuce.

TEÓRIA MYSLE U DETÍ Z RÓMSKYCH OSÁD: POROVNANIE S DEŤMI MAĎARSKEJ MENŠINY

MAGDALÉNA ŠPOTÁKOVÁ – ELENA KRETOVÁ

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie dieťaťa, Bratislava

THEORY OF MIND IN CHILDREN FROM ROMA SETTLEMENTS: COMPARISON WITH CHILDREN OF HUNGARIAN MINORITY

Abstract: The contribution deals with the issues of cognitive development, particularly with the theory of mind research, and it analyzes certain aspects of the development of social cognitions in socially disadvantaged Roma children. It contains some basic information such as initiation into this issue of problems. Furthermore, presented are also some results of research of children in two characteristic environments (children from a settlement with Roma native language, and children with Hungarian native language). It appears that while the Roma children lag behind other children in classical tests of cognitive abilities, the development of their theory of mind takes place comparably with the development of this characteristic in children of Hungarian minority. Their worse results in the theory of mind tests can be explained by their lower language competence also in comparison with Hungarian children.

Key words: theory of mind, Roma minority, Hungarian minority, false beliefs, cognitive development, social cognition

Sociálne znevýhodnené deti z rómskych osád sú v škole zväčša neúspešné a táto negatívna pedagogická skúsenosť v mnohých prípadoch korešponduje aj s výsledkami psychologických vyšetrení. Dôsledkom je neúmerne vysoké percento rómskych detí v špeciálnych školách alebo s neukončeným základným vzdelaním. Napriek tomu, že ľudsky smutný a spoločensky alarmujúci problém školskej neúspešnosti je chronickou súčasťou bludného kruhu – sociálna znevýhodnenosť vedie k školskej neúspešnosti, ktorá je príčinou nezamestnateľnosti, a tá zas vedie k prehlbujúcej sa sociálnej znevýhodnenosti, nie sú pokusy o riešenie sprevádzané systematickým